

تجلی روحانی طمانیت دل حاصل نیاید و ذوق معرفت تمام دست نهد و تجلی حق بر جان
 این باشد دیگر آنکه از تجلی روحانی غرور و پندار پدید آید و عجب هستی بنفزا یابد و در طلب
 نقصان پذیرد و نیاز کم شود و بسط و گستاخی آرد و از تجلی حق این جمله بر خیزد و هستی در
 سبیل شود و در طلب بنفزا یابد و تشنگی زیاد شود چنانچه عزیزی گفته رباعی سوز دل
 خسته از وصالش نهشت به و این تشنگی از آب زلالش نهشت به نیزنگ وجود ما
 هستی بر فاست به و در سر هوس عشق جالش نهشت - اما تجلی حضرت حق بر دو نوع
 است تجلی ذات و تجلی صفات و تجلی ذات هم بر دو نوع است تجلی ربوبیت و تجلی الوهیت
 تجلی ربوبیت موسی علیه السلام را بود کوه طفیلی او بودند او طفیلی کوه قلما تجلی رَبِّهِ لِلجَبَلِ
 جَعَلَهُ دَكَاةً وَخَرَّ مَوْسَى صَعِيقًا کوه پاره پاره شد و موسی علیه السلام به پیشش
 لیکن ربوبیت پرورنده بود ایشان را باقی گذاشت و تجلی الوهیت محمد مصطفی صلی الله علیه
 و آله وسلم را بود تا جمله هستی تبارج داد و عیوض وجود محمدی ذات الوهیت اثبات فرمود
 اِنَّ الَّذِیْنَ یُبَایِعُوْنَكَ اِنَّمَا یُبَایِعُوْنَ اللّٰهَ یَدُ اللّٰهِ فَوْقَ اَیْدِیْهِمْ کَمَا
 این سعادت هیچ کس نگزند و ندانند اما خوشه چینیان این خرمن را بدین تشریف مشرف

سه پس سرگانه تجلی کرد رب او جانب کوه گردنید او را پاره پاره و بیفتاد موسی علیه السلام
 به پیش ۱۲ - سه تحقیق آنها که بیعت میکنند ترا جزین نیست که بیعت میکنند حق تعالی را دست حق
 بالا دستهاست ایشان است یعنی اگر چه بحسب ظاهر دست تو بردست ایشان در بیعت است
 اما فی الحقیقت آن دست خداست سلمی گفته که این سخن در معنی تمام معنی است و حق تعالی
 مرتب جمع را بهر کس تصریح نکرده مگر بهر کس که او در تمام موجودات اشرف است این تمام است
 من یطع الله سول فقد اطاع الله انتهى صاحب تفسیر حسینی گفته که بداند یعنی
 قوت حق در این باره و عین خود که ثواب آخر است یا در باب نصرت پیغمبر خود بالا دستها
 شان است در عسد و فاگردن یا در نصرت و موافقت کردن رسول ۱۲ -

گردانیدند لا یزال العبد یتقرب الی بالثواب حتی احبه فاذا احبته کنت له
 سمعاً و بصرًا و یداً و لساناً فی یسمع و ینظر و ینطق فی بیطش یعنی ہمیشہ
 بندہ قرب میجوید سو سے من بامر زواند از فرائض تا کہ دوست میدارم آن بندہ را پس
 وقتیکہ دوست میدارم آنرا سے شوم مراد گوش و دیدہ و دست و زبان پس میں خوشنود
 و من سے بیند و من گویائی میکنند و من میگردد اما تجلی صفات ہم برود گونه است تجلی صفات
 جلال و تجلی صفات جمال و تجلی صفات جمال برود نوع است صفات ذاتی و صفات
 و تجلی صفات ذاتی نیز برود گونه است صفات نفسی و صفات معنوی صفات نفسی است
 کہ خبر مخبر از آن دلالت کند بر ذات باری جل جلالہ بوجود زیادت بر ذات چنانچہ
 موجودی واحدی و قائم نفسی پس اگر بر صفت موجودی تجلی شود آن اقتضای کند
 میفرمود ما فی الوجود سوی اللہ و اگر بر صفت واحدی تجلی شود آن اقتضای کند کہ
 میفرمود لیس فی جبتی سوی اللہ و اگر بر صفت قائم نفسی تجلی کند آن اقتضای کند
 کہ ابونزید میفرمود سبحانی ما اعظم شانی و صفات معنوی است کہ خبر مخبر از آن دلالت
 نگیرد بر معنی زیادت بر ذات چون گوئیم اور اعلم است و قدرت و حیوة و ارادت و سمع
 و بصر و کلام و تقا پس اگر بر صفت عالمی تجلی کند حقائق علوم بواسطہ پدید آید چون ^{عظیم} و علم
 را بود و علم آدم ^ع الا سماء کلها و اگر بر قدرت تجلی کند چنان شود کہ محمد ^ص علیہ الصلوٰۃ
 و السلام باشارت انگشت ماہ بدو نیمہ کرد و بیک مشت خاک لشکرے ہر میت داد
 و ما رمیت اذ رمیت و لکن اللہ را ہی اگر بر صفت مریدی تجلی کند چنان بود

۱۱ نیست در وجود سوا سے اللہ ۱۲ - ۱۱ نیست در جہ من سوا سے اللہ ۱۲ ۱۱ و تسلیم فرمود آدم
 علیہ السلام اسامی تمام ۱۲ ۱۱ نہ انداختی مشت خاک ہر گاہ کہ انداختہ بودی و لیسکن
 حق تعالی انداخت ۱۲

کہ ابو عثمان حیرى را بود کہ گفت سی سال است کہ حق تعالیٰ ہمان میخواست کہ من میخواہم و اگر
بصفت سمعی تجلی کند چنانکہ سلیمان علیہ السلام آواز مورچہ از مسافت بعید شنید
و اگر بصفت بصری تجلی کند چنان بود کہ این ضعیف گفتہ سے زان روسے کنون آئینہ
روسے توام ہرگز دین تو بروسے تو منے نگر۔ و اگر بصفت حیات تجلی کند چنان بود
کہ خضر والیاس راست حیات باقی و اگر بصفت کلام تجلی کند چنان بود کہ موسیٰ علیہ السلام
را بود کلام اللہ موسیٰ تجلیماہ و اگر بصفت بقا تجلی کند اقتضار رفع ائیت و انست
و ثبوت صفات ربانی کند نحو اللہ مَا يَشَاءُ وَيُشِئُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ مَنْصُوبٌ
ازینجا میگفت بیتی و بیتی آنی یزاجی فَاذْفَعُ بِجُودِكَ إِنِّي مِنَ الْبَيْنِ بَعْنِي مِيَانِ
من و میان خود ہستی را پیوند وادی پس دور کن بخشش خود ہستی مرا از در میان
اما صفات فعلی چون خالق و رزاق و احیاء و امات و اگر بصفت رزاقی تجلی کند
چنان بود کہ مادر مومنہ مریم علیہا السلام را بود وَ هُوَ الَّذِي يَخْرِجُ الْمَخْلُوقَ
تَسَاقُطًا عَلَيْكَ رَطْبًا جَنِيًّا یعنی بچیان لے مریم بسوسے خود تنہ خرمار کہ بصفت
بر تو میوہ تر و تازہ و چون بصفت خالق تجلی کند چنان بود کہ مریم علیہا السلام را بود۔
وَ إِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطَّيْنِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِأَذْنِي إِلَى آخِرِهِ وَ بصفت احیاء ابراہیم
علیہ السلام را تجلی بود رَبِّ اَرِنِي كَيْفَ تَحْيِي الْمَوْتَى اِلَى آخِرِهِ وَ نیر علیہ السلام
را بود وَ إِذْ نَخْرُجُ الْمَوْتَى بِأَذْنِي وَ بصفت امات بایزید را بود کہ بر مرید پو ترا
بخشی نظر آقا و در حال مرد و این صفت اگر چه از صفات فعل است اما تعلق بصفت

لے جو میکند حق تعالیٰ چیز سے را کہ میخواہد و ثابت میدارد چیز سے را کہ میخواہد نزد اوست اصل کتاب
۱۱۱ و وقتیکہ تو سے ساختی از گل مثل صورت جانور از حکم من ۱۲ لے رب بنام را کہ چگونه زندگانی
مردہ را ۱۳ و یاد کن لے عیسیٰ وقتیکہ بیرون سے آورد کی موتی را بحکم من ۱۴

جلال ہم دارد و صفت جلال ہم برد و نوع است صفات ذات صفات فعل صفات فعل
چنان بود که در صفت امانت گفته شد اما صفات ذات ہم برد و نوع است صفات خبر
و صفات غلوت چون بصفت جبروت تجلی کند نور بے نهایت در غایت ہیبت غایب
شود بے لون و بے صورت و بے کیفیت ابتدا آن نور تلاموی مشاہدہ افتد کہ در
حال فنا صفات انسانیت آشکارا کند و محو آثار هستی آرد گاہ بود کہ شعور سے بر فنا نماند
و بس اگر در جام تجلی ساقی و سقاہت و بھم شراباً با طعم و رائے یک قطرہ شراب
جلال از قوت ولایت سالک زیادہ کند سطوات آن شراب تجلی ولایت چنان نمود
گیرد کہ شعور بر وجود فنا سے وجود ہمہ رخت برگیرد و صفت عبارت ازین حالت بود
و تجلی صفات غلوت ہم برد و گونہ است صفت حی و قیومی و صفت کبریا بی عظمت
و قہاری کہ چون بصفت حی و قیومی تجلی شود فنا الفنا و بقا البقا بخشد و حقیقت آن
نور ظاہر کرد کہ میفرماید یھدی اللہ لنورہ من یشاء اما تجلی صفات جلال
گاہ ستر بود و گاہ تجلی زیرا کہ مقام تلویح است اینجا کہ تجلی صفات جلال است مقام
رنگی دورنگی بر خیزد اگر چه بس نادرہ بود چنانکہ ابو سعید در مجلس ابو علی دقاق وقت حاضر
بود و شیخ ابو علی در مقام تجلی سخن میراند شیخ ابو سعید را عنفتون شباب طلب بود
از غلہات وقت برخاست و گفت این حدیث را دوام بود گفت بنشین کہ نباشد
چنین سه بار ہمین گفت سیوم بار گفت اگر باشد نادرہ باشد ابو سعید نعرہ زد
و در چرخ آمد در مقام پنچہ پنہان بود غیبان گردد و دورنگی بچرو وصال نماند حقیقت
لا الہ الا اللہ اینجا تجلی شود کہ سلطنت الوہیت ولایت فرو گیرد و ذنب وجود

سے و خورائید او شان را پروردگار شان شراب طور یعنی پاک کنند ۱۱ سے رہنمائی میکند حق تعالی
بنور خویش کسے را کہ میخواہد ۱۲ -

بجلی بر خیزد **۵** کے بود من زمن جدا مانده پمن و تو فرستہ و خدا مانده پداگر **۶**
 کبریا عظمت تمہاری برو لایت دل سالک متجلی شود سالک از انچه یافتہ بود گم گنت
 وہ بہشت و حیرت قائم مقام آن شود و علم معرفت بچہل و نکرت مبدل کند این چہل
 بالائے علم است **۷** ذی تجیرا از اینجا فرمودہ سالک اینجا دریا صفت گروہ
 ہمہ وجود مستغرق این حدیث شود و از شنگی لب خشک ماند و دیدہ تر حسب اینجا
 این ضعیف گفتہ رہا **۸** یعنی اے لبت بخون لہا تشنہ چشم تو بیدار تو چون ماتشہ
 ہر دم چشم ہر دم تو تشنہ تر است پد این طرفہ کہ دریا شد و دریا تشنہ اگر صفت کبریا و عظمت تمہاری
 تجلی کند بر موجودات عبارت از ان روز قیامت کند کہ در ظہور آثار تجلی تمہاری
 رقم کل شیء **۹** اَلَا وَجْهٌ بَرْناصیہ موجودات کشند و ندائے **۱۰** لَمَنْ الْمَلِكُ
 الْيَوْمَ و در ہند بلا داغ و لاجیب تا ہم بصفت الوہیت مجیب خطاب عزت گرد
 کہ **۱۱** اللهُ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ انتہی بدانکہ راہ بحضرت او جز بے عنایت و جذبہ اوست
۱۲ اے دل این رہ لقیل و قالت ندہند پد جز برد نیستی و صالت ندہند
 و انگاہ در ان ہوا کہ مرغان سے اند پتا با پرو بالی پرو بالت ندہند۔ خرقانی
 گوید راہ بخا دو است یکے از بندہ بحق این راہ ضلالت است دیگر از حق بندہ
 این راہ ہدایت است موسی علیہ السلام از خود راہ رفت و ارنی گفت لمن ترانی
 شنید محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را خود برو کہ **۱۳** سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ
 بِمَقَامِ قَابِ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى رسید و پد انچه کہ دید وصول آنحضرت نہ او قبیل **۱۴**

۱۵ ہر شے ہلاک شوذہ است گردات او تعالیٰ **۱۶** مرکز است ملک امروز **۱۷** خدا سے است
 کہ بخا دو ہمار است **۱۸** پاک است کسیکہ سیر کرنا سید بندہ خود را **۱۹** بسرق میا
 دو مکان یا این ہم نزدیک **۲۰**

بچشم است یا عرض بچشم یا عالم یا معلوم تعالی اللہ عن ذلک علواً کبیراً بلکہ از عنایت
 و جذبہ دوست و السلام قائل در مرصاد العباد است بدانکہ بحقیقت انسان آئینہ ذات
 و صفات حق است چون آئینہ صافی گشت بہر صفت حضرت جلالت عظمتہ بروئے تجلی
 کند و چون حضرت جلالت عظمتہ بدان صفت درو تجلی شود ہر صفتہ کہ از آئینہ ظاہر کرد و ہر
 کہ پدید آید از صاحب تجلی بود نہ از آئینہ او و چون صافی شود پذیرای عکس پیش نیست
 ستر خلافت این است کہ او منظر ذات و صفات خداوندی باشد و بدانکہ فرق سخت حق تعالی
 میان مشاہدہ و مکاشفہ و تجلی ہر سالک کامل بران وقوف نیابد نہجا اینقدر نمودہ سے آید
 کہ مشاہدہ با تجلی و بے تجلی باشد و تجلی بے مشاہدہ و با مشاہدہ باشد تجلی چون از صفات
 جمال باشد با مشاہدہ بود و چون از صفت جلال باشد بے مشاہدہ باشد کہ مشاہدہ از
 باب مفاعلتہ است ثننیت تقاضا میکند و تجلی جلال رفیع ثننیت و اثبات حدت کند
 اما مشاہدہ و تجلی بے مکاشفہ نبود و مکاشفہ باشد کہ بے مشاہدہ و تجلی بود و اما حدیث
 خواجہ عالم صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم انچہ فرمود ان اللہ خلق آدم فجبلی فیہ ان تجلی بود آدم
 بذات و صفات بمعنی اظہارہ یعنی ظہور لا جرم مشاہدہ و شعور و تجلی نبود اما اظہار ذات و صفات
 بود کہ در طینت آدم و دلالت نہادہ اند و اشارت لما خلقت بییدی برین دو اصل است
 و حقیقت خلافت صمدیت ہمین است کہ بذات و صفات خداوندی درو تجلی شود تا درو
 جملہ صفات موجود شد ستر مسجودی ملائکہ از نیب بود چون حق تعالی دروئے تجلی بود سجدہ
 بحقیقت اورا نبود چنانچہ امر و سبحان قبلہ و کعبہ را نیست صاحب البیت راست انجا
 سجدہ ہم رب البیت را بود اما بلعین را یک چشم بود بدان بیت میدید و چشم صاحب البیت
 لہ برتر است حق تعالی ازین بہ برتری بزرگ ۱۲ لہ تحقیق حق تعالی اسپید کرد آدم را پس تجلی کرد درو
 لہ بر آئینہ نہ پدید آمد آدم بدست خود ۱۲ -

دیدن کور بود اورا نتوانست دیدن لعین شد زیرا که کل ناقص ملعون اگر چه تخم تجلی ابتداء
 و طینت آدم تعبیه فتاده بود اما در ولایت موسی علیه السلام سبزه ازلی بر آورد و در ولایت
 محمدی ثمره آلم ترالی رایت کیف مد الظل بکمال رسید تا انقرض عالم بلکه تا ابد الا با
 خوشه چینیان خرمن این دولت این ثمره سعادت تناول میکنند که وجوه یومئذ ناظر
 الی ربها فاضرة انتهى قوله ألم ترالی رایت کیف مد الظل آیات منی بسو
 پروردگار خویش که چگونه در از کرد سایه را مراد از ظل وجود هر واحد از عالم است زیرا که
 مقرر عارفین است قدس الله سراریم که هر اسمی از اسماء بر او تعالی مقتضی منظر خاص است
 تا هر کمال مندرج آن اسم تفصیل خاصه خویش در منظر خاص مرقی اوست ظهور نماید پس هر
 حضرت موسی علیه السلام منظر اتم صفتی از صفات او تعالی بود لاجرم در عهد او سبزه ازلی
 صفتی ظهور فرمود و حضرت محمد علیه السلام چون منظر اسم ذاتی جامع جمیع کمالات ذاتیه او
 بود در ولایت او ثمره ذاتیه آن اسم جامع بکمال رسیده که در وقت پیغمبر ختمین
 ظهور نموده چرا که انبیاء سابقین علیهم السلام را وصول صفاتی است و حضرت ما علیه السلام
 را وصول ذاتی و تا انقرض عالم بلکه تا ابد الا با و خوشه چینیان خرمن این دولت این ثمره سعادت
 تناول میکنند یعنی به تبع طفیل آنحضرت علیه السلام عارفان کمال از اولیاء اوست او بهره یابی
 از مرتبه کمال ذاتی نمایند که هیچکس باین دولت مشرف نبوده ذلک فضل الله
 یؤتیه من یشاء والله ذو الفضل العظیم انتهى کذا فی حاشیه مرصا و العبا
فصل یازدهم رساله در آداب طریق اهل جذبیه از شیخ نجم الدین کبری قدس سره
 بد آنکه شیخ نجم الدین کبری رحمة الله علیه سرود طریق الی الله بعد و انفا س خلا یق است

سه مد بها آن روز نظر کننده اند بسوسے پروردگار خویش تر و تازه ۱۲ سله این بخش خداست که می
 آزار هر که که میخواهد و الله صاحب فضل بزرگ است ۱۲-

در دنیا و آن بیرون آمدن است از همه شهوات دنیا و متلغ او کم و بیش بلکه از شهوات آخرت
 نیز چنانچه خوانند عالم صلی الله علیه و سلم فرموده اند الدنیا حرام علی اهل الاخرة
 والاخرة حرام علی اهل الدنیا و هما حرامان علی اهل الله اصل سوّم توکل است بر
 خداے تعالی و آن خروج است از اسباب تمام دستواری دل است آنچه نزد خدا
 تعالی است اصل چهارم قناعت است و آن بر آمدن است از تمتع و شهوات نفسانی و
 حیوانی و مختصر کردن در ماکل و مشرب با آنچه لابد است اصل پنجم عزلت است و آن
 از روی است از خلق و قطع اساع از آنها چنانچه در موت مگر از خدمت شیخ مربی پیش او نیز
 مرده بدست غسال باید بود و عزلت عزل حواس است از محسوسات چرا که همه آفت
 روح را بسبب حواس پیش آمده و از خلوت بسفلی آورده و مددگار نفس همین حواس اند و مواد
 فاسده شهوت و هوا هم ازین با است که روح را مرض مجوری از ان عالم پیدا شده و این
 مرض را بی سهل عزلت و تنقیه مواد فاسده و علاج بذكر و انی صحت نیست اصل ششم ملازمت
 ذکر حق است و فراموشی ماسوی الله تعالی بذكر لا اله الا الله و این ذکر معجون مرکب است
 از نفی و اثبات از نفی زائل میشود همه مواد فاسد که موجب مرض دل است این اوصاف و سمیه
 نفسانی و حیوانیه و باثبات حاصل میشود صحت قلب و حیات او بنور الله و موت نفس

۱۰ دنیا حرام است بر صاحب آخرت و آخرت حرام است بر صاحب دنیا و هر دو از دنیا و آخرت
 حرام اند بر اهل الله از نجیب گفته اند العابد غریب فی الدنیا و العارف غریب فی الاخرات
 چه موطن روحانیت همتا است که دل و سه در آنجا است چنانکه یکے با جماعت بنشین است
 و دلش بجای دیگر است پس فایده را که دلش متعلق با آخرت است اگر چه بظاهر در دنیا و به اهل
 است بحقیقت در میان ایشان نیست و اگر مست بر صفت غربا است و همچنین دل عارف
 چون متعلق بذات حق و مستغرق بذكر اوست اگر چه در آخرت و به اهل آخرت باشد غریب بیگانه است
 ۱۱ هرگز وجود حاضر و غائب شنیده + من در میان جمع و دلم جاسے دیگر است

از ہمہ زرائع و مسببیل میشود و اگر سبب بندگوریت و محض مذکورست مانند اصل ہفتم توحید است
 و آن بر آمدن است از ہمہ ماسوی و عدم التفات است بچیزے و باقی نماند اورا مطلبے
 مقصدی و محبوبے نماند بجز خدا اگر عرض نمایند بروے کل مقامات متوجہ نشود و بچیزے
 از ان **مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَىٰ الْقَدْرُ** وقت او شود اصل ہشم صبر است و آن بر آمدن
 از خلوط نفس است بجا ہدیت و ثبات بر ترک مالوفات و نحو شہوات بسبب صفائی قلب
 و تجلیہ روح اصل نهم مراقبہ است و آن بر آمدن از حمل و توتہ خود است چون مردگان و **مُنظَر**
 بودن الطاف و مواہب حق را و اعراض از ماسوا و استغراق در بجزرہیت او و اشتیاق
 بسوے قاعے او تعالیٰ تا آنکہ کشادہ شود باب رحمت او و بسبب نور ساطع زرائع شود
 تار یکی نفس بیک نخلکہ کہ زائل نشود از مجاہدت و ریاضت سنی سال اصل دہم رضا است

لے در رسالہ ضیاء القلوب است کہ بدانکہ ذکر آنرا گویند کہ بیاد آہی جمیع غیر اللہ را فراموش سازد و بجنوب قلب قرب
 معیت حق تعالیٰ حاصل آید و بجز سبب **بَلَّغْنَا لَكُمُ الْبَصِيرَةَ وَأَصْبَحْنَا لَهَا تَوَجُّهًا وَفَكَرْنَا فِيهَا تَمَجُّدًا وَشَغْلًا وَتَسْتَفْرَقُ بِذِكْرِهِ** کہ از خود
 بیہوش بود و **دِينَهُمُ الَّذِينَ يَتَذَكَّرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ** داخل شود و ذکر ہر قسم است
 و مقصود از ذکر حصول مذکور است بجنوب قلب پس ہر فعلی و عملی کہ از ان حصول مطلوب است ہم ذکر است
 ظہر باشد یا نماز یا تلاوت قرآن یاورد یا ادعیہ کہ مطابق قرآن و حدیث باشد و یا دیگر عبادات یا بجا
 دیگر کلمات مثنوی آن یافت مذکور و مطلوب است اینہم جملہ ذکر است و آن حصول مذکور بے قناسے
 ذکر حاصلستے شود پس طالب باید کہ در ذکر اللہ خیال مستغرق شود کہ غیر حق و خود را فراموش سازد
 کہ حصول الی اللہ بدون لطفی ماسوے اللہ ممکن نیست چون باین مرتبہ رسید زہد و تقویٰ و توکل و عزت
 و قناعت و صبر و تسلیم و رضا و غیرہ بے قصد حاصل آید از نتیجہ این اگر بر قلب ذکر انوار تجلیات
 ظاہر شود کہ در ظہور آن جو اس خمسہ سالک متوجہ ذکر مانندہ ذکر و ذکر مذکور گردد و ذکر ذکر حق شود
شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ - ۱۲ - انتہی

لے جیہ یافتہ و نگاہ از حد بیرون نرفت ۱۲
فَالنَّحْلُ وَالنَّوْنُ رخصتے اللہ عنہ گفت توحید آن بود کہ بداننی قدرت اللہ نقسالی و اشیا بر
 مزاج است و وضع او را اشیا بے علت و علاج و علت ہر چیزے صنع او است و صنع
 او را هیچ علت نہ و در آسمانها زمینها مدبرے و خالصے غیر او نے و بداننی کہ ہرچہ در دل
 تو ظهور کنند و در ادراک تو در آید خداے تعالیٰ غیر او است و برخلاف آن سے ہرچہ اندیشی
 پذیراے قناعت ہے و آنچه در اندیشہ ناید آن خدا است ۱۲ -

وآن بر آمدن است از رضا سے نفس و دخل شدن است در رضا سے حق تعالیٰ تسلیم
و تقویٰ میں اور احکام از لایہ و تدبیرت ابدیہ را سبے گردانیدن او چنانچہ در موت ہر کہ با
موت بارادہ خود بپیر ز زندہ کن اور حق تعالیٰ بنور عنایت خود چنانچہ فرمود اَوْ مَتَّ
كَانَ مَيِّتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا تَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ یعنی ہر کہ بپیر و از او
ظلمانیہ زندہ گردانیم اور باوصاف ربانیہ و نور سے وہم از نور جمال خویش تا در میان
مردم مشی کند بفرست و مشاہدہ احوال ایشان و اسلام بزرگے گفتہ سحر گاہ نماز کرد
و در مناجات گفتم اللَّهُمَّ ارْضِنِي عَنِّي فَإِنِّي عِنْدَكَ رَاضٍ آواز آمد یا کذاب
إِن كُنْتَ رَاضِيًا عَلَيَّ فَارْضِنِي عَنِّي فَارْضِنِي عَنِّي وَارْضِنِي عَنِّي وَارْضِنِي عَنِّي
از کلام شیخ محی الدین ابن عربی قدس سرہ بدانکہ حق سبحانہ تعالیٰ خضر علیہ السلام
بمقام شیخ یاو کرد و موسی علیہ السلام را بپرید کا پوہر تعلیم علم لدنی بدو فرستاد و در استحقاق
شیخی او این خبر و ادْعَاءُ مِنْ عِبَادِنَا رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَ عَلَمَانَا مِنْ
لَدُنَا عَلَمَانَا وَ بِنَجْمِ مَرْتَبَةِ خَضِرٍ اثْبَاتِ فَرَمُودِهِ أَوَّلِ خُصَاصِ جَبُودِيَّتِ خَاصِ كَمَنْ عَابَدَنَا
و دوم استحقاق قبول حقائق از ایات سے حضرت خویش بیواسطہ کہ آئینا رَحْمَةً سَيَوْمَ حُصُونِ
یافت آن رحمت خاص از مقام عنایت کہ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا چہارم تعلیم علوم از
حضرت خویش کہ و علمناہ پنجم دولت یافت علوم لدنی بیواسطہ کہ من لدنا علما۔
این پنج رکن است کہ بنا سے اصل شیخی و مقتدائی بر آن است شیخ باید کہ بدین خاصیت

۱۔ بارخدا یا راضی شواز من تحقیق من از تو راضی ام آواز آمد کہ لے در رخ گو اگر تو از من راضی هستی پس رضائے
چرا سے طلبی ۱۲ بندہ از بندگان ما کہ دادہ بودم اور رحمت خود از نزد خویش و تعلیم کردہ بودم اور از نزد خویش علمی
یعنی علمیکہ مخصوص ہوں ہے دیکھے دیگر اور با تعلیم من نہ اند و حقائق سلمی از حضرت ذوالنون مصری منقول است
کہ علم لدنی علمے است کہ جرسلق حکم توفیق و خذلان کہ سند و بعضے گفتہ کہ آن علم است کہ بے تحصیل و بے خواندن حاصل
شود و خاص کشف الاسرار نوشتہ کہ عالم ابن حکم محقق است ہر چہ عیا بد ہمان بر زبان سے آرد و در فتوحات
سلطان العارین منقول است کہ گردہ ہوا از علما میگفت کہ شما علم مرده گرفتہ از مرده و ما از ان زندہ علم گرفتہ ایم کہ گاہی خواہد

مخصوص گرد و تا شیخی را شاید انتی درینجا آنحضرت بطور حاشیه نوشته بودند و بعد از
 سن میگویم که اگر مرید در خدمت شیخ که منظر اتم حق است اختصاص ارادت یابد که بجا
 عنایت است و از فیض او استغاضه حقائق نماید و مرحوم رحمت خاص او شود و تعلیم
 تعلم علوم از نزد او میسر آید نیز قابل شیخی باشد نه آنکه کتابها ببیند و از خود مرید کند که این
 در طریق درست نیست مفصل انبیا را از حضرت عزت بیواسطه تا بلیت این پنج گون
 و اولیا را بیواسطه انبیا و مشایخ میسر میگردد و اگر چه همه را بوجه بیواسطه است چرا که مطلق
 و بطور عین مقید است و مقید را بالا استقلال چیزی نیست نه افاده و نه استفاده مگر نزد
 و پندار و اسلام محمد کائنات ششم مقام عبدیت تا ازرق با سوی آزاد نشود اختصاص
 عبدیت من عباد فنا یا بد بزرگان گفت اند هر آنچه در بند آنی بنده آنی بیفتم مقام
 قبول حقائق انبیا حضرت حق بیواسطه آن میسر نشود تا بکلی از عجب صفات بشری و روحانی
 خلاص نیابد چون ^{ادب} حواجه عالم صلعم را رفع حجب نکال نشده بود و حی بیواسطه جبریل علیه السلام میشد
 شب معراج چون کشف حجب شد بیواسطه برخواست فادحی الی عبده ما اوحی موسی علیه السلام و حجاب
 بود که کلام بیواسطه شجر شینید ششم یافت رحمت خاص حق از مقام عبدیت آن خاص الخاص را باشد
 و برخورداران از صفت رحمت سه طائفه اند عوام و خواص و خاص الخاص برخورداران عوام
 صفت رحمانیه است آن مقبول و مردود و ^ع یا بد اگر نه آنرا این رحمت رحمانیه بودی یک
 شربت آب کافور زادی سبقت رحمتی علی غضبته یعنی بود و برخورداران خواص از صفت رحیمی بود که
 بیواسطه قبول دعوت انبیا نعیم بهشت یا بند در آخرت و برخورداران خاص الخاص از رحم الهی
 است بیواسطه چنانچه ابوب علیه السلام گفت رَبِّ اَبِي مَسْنِي الضَّرَّاءَ اَنْتَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ

سه پس وحی کرد و جبریل و ظاهر ساخت پس بنده خدا که محمد است آنچه وحی کرد خدا ۱۲ منه سه سابق شد رحمت
 بر غضب من ۱۲ منه سه سه پروردگار بیشک مرا افزاده است تخلیف تو بهستی رحم کننده ترا ز رحم کننده گان

و موسیٰ علیہ السلام گفت رَبِّ اغْفِرْ لِي وَ لِآخِي وَ ادْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ وَ اَنْتَ
 اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ اشاره است بر حمت بیواسطه است از مقام عنایت که رحمت من
 عندنا است نه تعلیم علوم از حضرت حق بیواسطه و آن وقتی میسر شود که لوح دل از نقوش
 علوم روحانی و عقلی و سمعی و حسی بکلی پاک شود که این همه علوم شاغل دل باشد از استعداد
 قبول علم بیواسطه - و به تعلیم علم لدنی بیواسطه و این علم معرفت ذات و صفات حق تعلق
 دارد که بتعرف حق بیواسطه حاصل شود چنانچه خواجه عالم صلی الله علیه و آله و سلم فرمود
 عَرَفْتُ رَبِّي بِرَبِّي وَ اِنْ قَدْ مَسَّرَ آيِدُكَ مَرِيْدًا زَوْجًا وَ خَوْشِيْنَ وَ اَزَلَهُ اِنْ خَوْشِيْنَ بِاللَّهِ
 بَرَسَدَ اَنْجَالُفِيْ اَنْ عِلْمٌ يَّابِدُ خَوَاجَةً مَّا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَ سَلَّمَ فَرَمُوْا وَ اِنَّكَ لَتَلْقَى الْقُرْآنَ
 مِنْ لَدُنْ حَكِيْمٍ عَلِيْمٍ وَ عِيْسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ فَرَمُوْا لَنْ يَلِيْمُ مَلَكُوْتِ السَّمٰوٰتِ وَ الْاَرْضِ
 مَنْ لَمْ يُوْلَدْ مَرَاتِيْنٍ وَ اِنْ زَادَ مِنْ بَدَانٍ يَّاشِدُ كَمَا جُوْنٌ مَرِيْدًا وَ قَبُوْلٌ بِالْمَوْجِبِ وَ الَّذِيْنَ
 جَاهِدُوْا فَيُنَاقِمُوْا وَ رَاهُ طَلَبٌ نَمُوْا بِسَبَبِ جَذْبَةٍ عَنَّا يَتِيْرُوْا مِنْ دَلِ اِزْمَالِ لَوْفَاتِ

لے رب معاوت کن مرا و ابرار و داخل کن در رحمت خویش و تو از همه زیاده رحم کننده هستی ۱۲ لے منع از عاوی
 و ترک اشتغال بدان طریق بواسطه نفس و ثبوت محبت دنیا و تعلق با سواد است و اشتغال با آن ابتکار لوح دل
 موجب سعادت و خیر و برکت است و سبب ترویج دین و شریعت است و ادوات فضل خیرات و برات و قربات است و علوم
 و غیره مبادی و آلات علوم دینیانه و اشتغال بدان و استعمال آن در اول فصاحت بشود و سوله است که سبب تقویت
 و تمسک دین اند بلکه سارترین و صناعات که سبب نظام عالم و صلاح بنی آدم اند این حکم در نزد در حقیقت منع
 از آن برود چنانچه در نقوش با سواد از لوح قلب است و بعد از حصول صحت قلب سلامت آن از محبت دنیا و
 نفس و عبادت و تجویز نقش تو سید و ثبوت و تمکن آن و استقرار مقام تکلیف هیچ مانعی نیست و ضرر سے ندارد و کمال
 مشایخ و اولیا بدان مشهور و در دوسه یاد یعنی حضرت عوف پاک را نیز در سهای بود از علوم و جز آن با جمله آنچه
 با اتباع هوا نفس و محبت دنیا است مذموم است و آنچه بقصد اشتغال امر و طلب رهناسه حق است بخود
 وطن براسه تو گویم غریب براسه تو جویم پنجم براسه تو با ششم سخن براسه تو گویم کذاتی ترجمه فتوح الغیبی و طوی
 لے و ترا قرآن حاصل میشود نه از پیش صاحب حکمت خبر دار لے و داخل نخواهد شد ملکوت آسمان و زمینها را کسیکه
 نزائیده شده است و مرتبه چنانکه نوریکه در قسمت ازلی در دل شیخ امانت نموده شد بهر فاضله و تربیت مریدین شایسته
 است آن نور نطفه امانت نموده شده در پشت پیر را پس هر گاه که دل مرید بدل شیخ متصل شد اقتباس کند نصیب
 از آن نور بقدریکه به آن و به معین شده پس هر گاه که قرار میگردد آن نور در بچه دان دل مرید و ساقط نشد بالاتصال
 پیدا میشود قلب معنوی در دوسه از دل صغیر پس خواهد بود شیخ و الله کلام مرید و در آن پس سبب ولادت اولیای
 است بعالم عالم که آن عالم شهادت و عالم اجسام است و باین ولادت شایسته او را ارتباط میگرد و ملکوت و آن ۱۴

نفس و طبع بگرداند و متوجه حضرت عزت شود آنحضرت بر سنت انبیا بینهم سبیلنا
 جمال شیخ و اصل در آینه دل او عرضه کند مرید در حال عاشق بر جمال او شود و قرار و آرام
 از او بر خیزد و سیرت سعادتی با این بقیاری است بر این عشق و بقیاری از تصرف
 ارادت و اختیار خود بیرون نتواند شد و در تصرف ارادت شیخ نتواند رفت مرید
 آنرا گویند که مرید ارادت شیخ بود نه مرید مراد خویش پس و نلیفند او نیست **فصل** در معنی نیت
 آرت رنما سے دلبر باید چه آن باید کرد و گفت کو فرماید: گر گوید نون گریته مگو
 که چه سبب در گوید جان بدہ مگو چون شاید با وجود این آن نسبت به نسبت که نسبت
 و صفت شیخی مذکور شد باید که در شیخ باشد و اسلام **فصل** پیر و پیم و معنی نیت
 نائب و غیره از یو اقیست بخواہد بداند کہ حقیقت تو بر رجوع است بسوسے شہید و این
 کہ حق تعالی تقدیر کند آن گناہ است بر بندہ قبل خلقت سے و معنی حدیث اذا
 اذنت العبد فاعلم ان له رباً یغفر الذنوب یاخذ به یقول اللہ عزوجل
 له فی الثانیة و الثالثہ ا فعل ما شئت فقد غفرت لك یعنی ا فعل من المعاصی
 ما شئت و اندم و استغفر لی اغفر لك فلا یكفیہ العلم بان له رباً یغفر الذنوب
 من غیر اندم فافہم یعنی ہر گاہ کہ گناہ میکنند بندہ پس سید اند کہ اور اپروردگار است
 کہ ہم گناہ سے بخشند و ہم بہ سبب گناہ مواخذہ میفرماید میفرماید پروردگار عزوجل مرید را
 در مرتبہ دوم و سوم کین آنچه خواہی پس تحقیق بخشیدم مرتبہ یعنی کین آنچه خواہی از گناہان
 و نادم شو و از من طلب بخشش کن خواہم بخشید ترا پس معلوم شد کہ در توبہ صرف علم بخشند

بقیہ حاشیہ صفحہ ۶۲ باطن کون عالم غیب است کہ انی حوارت المعارف ۱۲ھ آن کسانیکہ جہاد کردند در ماہ ربیع الثانی
 خواہم کہ اوشان را از ہما سے خود نام قشیری فرمودہ کہ کسانیکہ آراستہ کنند ظاہر خود را از مجاہدات حق تعالی
 میفرماید کہ آراستہ کنید باطن شان را از شادرات شیخ ابو بکر دہلی گفتہ کہ حق تعالی میفرماید کہ کسیکہ گوشش کند
 براسے من پس من راہ دہم اور بسوی خود در بحر آوردہ کہ ہر کہ گوشش کند از بہرین اورا راہ یافتہ خود مینامیم ۱۲-

بودن حق تعالی بلا ندامت کافی نیست پس بغیر اسے مخاطب این را انتہی و بعضی در توبہ بعد
 ندم شرط عزم و عہد کردہ اند یعنی عزم کنند کہ بعد ازین گناہ نخواہم کرد نزد محققان این سخن صحیح
 نیست بلکہ توبہ همان ندم است و استغفار چنانکہ گذشت و آنچه شعرانی نوشتہ کہ بود شیخ
 محی الدین ابن عربی کہ میفرمود در قول حق جانشانہ فَأُوذِيكَ بِبَدَلِ اللَّهِ سَيِّئَاتِهِمْ
 حَسَنَاتٍ یعنی پس آنہا را مبدل خواہد کرد این در حق تعالی بجایے گناہان نیکی ہارے۔ بدانکہ از
 علامت کسیکہ توبہ او حق تعالی قبول کرد و گناہان او را بہ نیکیہا تبدیل فرمود نیست کہ او را
 چیز سے از گناہان خود یاد نہ آید زیرا کہ آنہا محو کردہ شدہ اند و ہر گناہیکہ آنرا بندہ یاد
 کند پس باید دانست کہ آن گناہ مبدل شدہ است انتہی ^{تعمیر} درین مقام حضرت
 والدی بطور حاشیہ نوشتہ بودند و ہونہ اسرار از فراموشی گناہ چہ خواستہ اگر محو شد
 رغبت گناہ از دل است میتواند شد و اگر مراد نیست کہ علم گناہ از وسے برفتن است
 کہ کردہ یا نکردہ در عمر خود و از یاد فرستد این خود محال است محمد کاظم و خلعت توبہ از اینجا
 باید دانست کہ حضرت غوث پاک رضی اللہ عنہ در کتاب مستطاب فتوح الغیب حضرت
 شیخ عبدالحق محدث در ترجمہ آن کہ موسوم بفتح فتوح الغیب است میفرماید کہ چون
 آدم صلی اللہ علیہ وسلم حجت آن ارادہ از مرتبہ خود فرود افتاد و تقدیر الہی بر اجتناب
 اصطفا سے اورفتہ بود بر توبہ و استغفار از خطائے کہ رفته بود و توبہ دادہ باز تاج ^{سنت}
 توبہ و اجتناب بر سرش نہادہ بطریق صواب ہدایت فرمود تا بدانکہ ہلاک مرد و مصیبت
 نیست بلکہ در ترک توبہ است چنانکہ میفرماید کہ شتر بنہ پس ترا آگاہیدہ شد
 علیہ اسلام وَذَكَرَ صَغِيْرًا جَمِيْنًا و یاد ہا نیدہ و بیرون آوردہ شد از ورطہ غفلت
 آن دوست خدا سے مہربان رَا فَعْرِفَتْ اِلَّا عَفْرَافًا بِالذَّنْبِ وَالنِّسْيَانِ پس شناسا

کرده شد آدم با قرار کردن بگناه و فراموشی و لقین الا قرار با القصور و المنقصان
 و تعلیم و تفهیم کرده شد او را اقرار به تقصیر و کوتاهی و سستی کردن در نگاهداشت امر الهی
 و نقصان حال خود فقال آدم علیه السلام رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ
 تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ پس گفت آدم علیه السلام پروردگارا
 ستم کردیم ما بر نفسها سے خود و تقصیر کردیم در حق تو اگر نسیا مرزی تو ما را و رحم نکنی بر ما هرگز
 عیبائیم از زبان کاران نجات ده احوال الهی را پس آدم را به تعلیم و تعریف الهی
 روشنائی راه راست نمودن حق تعالی او را و علوم التوبه و معارفها و آموختن او را
 علمها سے توبه و معرفتها سے آن که توبه باید کرد و چگونه باید کرد و آداب و شرائط آن توبه
 اقتدا و المصالح المدفونته فیها و آدم را مصلحتها و حکمتها که نهان کرده شده است
 در توبه یعنی منافع و ثمرات آن ماکان غائباً من قبل آن علوم و معارف که نهان و پنهان
 از آدم پیش ازین فلم یظہر بها پس پیدایش آن علوم و معارف مگر بسبب توبه و تعلیم
 ازینجا معلوم شد که توبه از بنی بے توفیق و الهام پروردگار تعالی توبه را برود سے بوجود
 نے آید چنانکہ در کلام مجید میفرماید شَمَّ تَابَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا و توبه خدا پر بند
 عبارت است از رجوع برحمت و توفیق توبه و چون الهام و تعلیم کرده شد آدم را توبه
 توبه کرد و بدلت تلك الارادة بغيرها پس بدل گردانیده شد آن اراده خلوه
 جنت بوجود نفس و وسواس شیطان ازو سے ظهور یافته بود بغير آن ارادت که موافق
 اراده الهی باشد و بگذشت آن اراده را و تابع گشت اراده حق را و بحالت اولی
 یا آخری و بدل گردانیده شد حالت نخستین که در وقت آن اراده داشت از طبع
 و کورت بحالت دیگر که بعد از برآمدن از اراده توبه کردن از ان پیداشد از صفای

نورانیت و جیاءتہ الولایتہ الکبریٰ و آمد آدم راجحت ترک ارادت نفس و تابع شدن
 ارادہ حق و راضی شدن بقضائے حق و ولایت و بادشاہی بزرگتر از نخست
 والشکون فی الدنیا و قرار و آرام و سکونت در دنیا شمر فی العقبیٰ پس ترور قہت
 نیز کہ عاقبت کار و مال و معاد بجانب اوست فہارت الدنیا لہ و لذت رایتہ
 منزلاً پس گشت دنیا مر آدم و فرزند ان اورا جائے فرو آمدن کہ تا مدتے معین آنجا
 باشند پس ازان بدر روند و العقبیٰ لہم مؤثلاً و مرجعاً و خالداً گشت آخرت
 اورا و فرزند ان اورا جائے پناہ و باز گشت ہمیشگی یعنی بخت ترک ارادہ و عدم مشارکت
 بارادہ حق برکت سخاوت دنیا و آخرت حاصل گشت ہم اینجا و ہم آنجا برکت و خیر
 بدست آمد صریح کہ خوبان بادشاہانند خواہ آنجا و خواہ آنجا بلندی کسے
 یافت کو پست شدہ و نیستی کو فت تا ہست شد۔ فلک برسول اللہ پس مرترا
 لے بندہ مومن و اسے سالک راہ حق قرب پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم محمد
 حبیب المصطفیٰ محمد بن محبوب خدا و برگزیدہ او و ابیہ آدم صغی اللہ و پدر و
 کہ آدم است دوست خالص خدا عنصراً لاجباب و الاخلاء کہ اصل و پدر ہمہ دوستان
 خداست کہ انبیا و اولیا اند اسوۃ فی الاعتراف بالقصور و الاستغفار فی
 الاحوال کلہا اقتداست در اقرار بہ کوتاہی و طلب آمرزش در ہمہ حال و الذلۃ
 و الافتقار فیہا و اقرار بخوارگی نفس و حاجت نیاز مندی در جمیع احوال سے بندگی
 نہ بود بجز گنہدگی نہ راست ناید خواجگی با بندگی۔ بدانکہ حبیب و خلیل ہر دو معنی
 دوست اند و گفته اند کہ حبیب آن محب کہ بمقام محبوبی رسیدہ باشد و بعضے مقام
 خلقت را بالاتر از مرتبہ محبت نہند و محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را جامع ہر دو

مرتب دارند و کلام دروس و مجلس مذکور است و باید دانست که تسلیم و ترک
 ارادت منزل و مقام تمامه انبیا است و ملت ابراهیم را که حضرت پیغمبر صلی الله
 وآله وسلم به متابعت و موافقت مامور است عبارت از همین مرتبه تسلیم و از آنکه
 إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمَ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ و تخصیص حضرت
 حبیب الله و صفی الله مذکور درین مقام بحجت تقریب و توع توبه و استغفار است
 از ایشان چنانکه عبارت شریف ال است بر آن تا بحجت ذکر اول و آخر سلسله نبوت
 و اوصاف در حکم آن خواهند بود و با بمله و سیفه بندگی که خواری و فکندگی و توبه
 و اعتذار است کار پیران قوم نیست چه جائے دیگران **۵** حذا تومے که دیدن
 بود دیدارشان **۶** محو باشد در شهود ذات حق آثارشان **۷** از خدا خواهند
 سر ذات خود و ذات او **۸** این بود ساعت بساعت سر استغفارشان - نیز
 باید دانست که گفتادن در معصیت بعد از توبه سخت تر از بیان کننده تر است
 چنانکه گفته اند که نگرس سخت تر باشد از مرض و باله الذنوب سیق و نیز باید دانست
 که شیخ عبدالوهاب شعرائی در یوقیت الجواهر نوشته که انسان بجایے نرسد که
 امر و نهی و تکلیف و عبادت از او ساقط شود و آنچه بعضی عارفان گفته اند که ساقط
 بقایے میرسد که برداشته میشود تکلیف از نیست مراد از آنکه آشتن عبادت بلکه فتن گفتن
 از عبادت لذت یافتن در آن نادارین معتام مدتی نکث کردیم بعد ازین کشف شده
 از نقص این مقام که در لذت عبادت نیز نفس را مصاحب باقیم با هوای مقام را ذوق
 هر یک ندارد پس راحت کجا است از تکلیف و نحو مطالبون بالاقبال علی الله تعالی

۱- یاد کن آنوقت که گفت مرا بر ابراهیم را بر در دگارا و گردن نه فرمان مرا گفت گردن نهادم بر پرورنده عالم ۱۲
 ۲- و ما مطالبه کرده شده ایم به متوجه شدن بر حق در نفس ۱۲ -

فی کل نفس و بدان لے برادر بعضے بنڈا ہاے خدا اند کہ ہر پنج نماز نگذارند مگر
 بکہ و بعضے در مدینہ و بعضی در بیت المقدس و بعضے فوق سدا سکندر و بعضے بر جبل قبا
 و بعضے در قبه و بعضے بر جبل معظم کہ مشرف است بر بحر سو لیس پس اکثر انقسم مردان بر این
 و گویند تارک الصلوٰۃ است خطا کرد و اہل بی تقام سے دانند کہ تارک صلوٰۃ از چہ باشد
 از کسل و تہان یا وجہ دیگر و عبد القادر و شطوطی گفت چند گویند اہل مصر کہ عبد القادر
 نماز نئے خواند و اسد ما ہرگز قطع صلوٰۃ نمیکنم ما را اما کن است آنجا میخوانم و خبر داد ما را
 شیخ محمد نیز کہ ابراہیم المبتولی را دیدم کہ ہرگز نظر در مصر نمیخواند مردم گفتند مگر ظہر ابراہیم
 فرض نیست او ظہر را در جامع ایضاً میخواند و سید علی خواص نیز ظہر در ہمان جامع میخواند
 و شیخ بدر الدین اورا میگفت یا شیخ ظہر بر تو فرضیہ است و شیخ ساکت میماند و شیخ
 یوسف گروی خبر داد ما را کہ او ظہر را با سید ابراہیم در جامع ایضاً بارہا خواند و دیدم کہ
 امام آن مسجد امر و بود جوان نحیف البدن و زرد رنگ چون زعفران یکبار حاضر شدم
 نزد عبد القادر و شطوطی و تہتیکہ اذان ظہر شنید بغلطید و گفت ما را پوشانید بغلا
 پوشانیدیم دیدم کہ زیر خلافت کسے نبود بعد ازان بیا بدین پانزدہ درجہ و عالی خواص
 نیز بعد ازان ظہر دروازہ خود بند میکرد و بعد ساعتی میکشاد و روزے وقت بند
 دیدند اورا نیافتند حاصل اینکہ ارباب احوال را در کار ہاے آہنا تسلیم باید کرد و
 عارفان را کہ مقتدا سے مردم اند حفظ ظاہر ضرور است کہ حق سبحانہ تعالیٰ حرام را بر کسے
 از اولیا مباح نکرده و نہ شرع را منسوخ و نبی ما آخر رسل است و نیست ناسخ شرع او
 کسے و شیخ فرمودہ ولی را مبارت نباید بر معصیت کہ مطلع شدہ در تقدیر الہی در حق خود
 چنانچہ جائز نیست کسے را کہ کشف شدہ بروے کہ فلان روز رمضان بیمار خواہد شد

مبادرت بر فطر آن روز نکند تا وقتیکه بیمار نشود چرا که حق تعالی مشروع نکرده فطر بر وی
 مگر در بیماری تا انتظاری صبر نماید نیست مذہب ما و مذہب محققین و اسلام
 از جناب گفتند کہ تو سے گویند باستقاط تکلیف کہ تکالیف نیست مگر بر اسے وصول و ما
 و اصل شدیم فرمود راست گفتند کہ داخل شدند بقرہ کہ نہ ناکند و سرقہ بہتر است
 از آنہا کہ این اعتقاد دارو اگر من ہزار سال بزیم نگذارم اورا و خود مگر بعد شرعی انتہی
فصل چہارم و ہفتم در احوال محمد ج از کلام شیخ اکبر مدظلہ العالی شیخ اکبر در باب
سہ صد و شصت و ہفتم فرمودہ ہر گاہ کہ حق تعالی خواست محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 بنماید از آیات خود آنچه خواہد نازل کرد و جبریل علیہ السلام را یاد آید کہ آنرا براق گویند
 و آن سوا سے بغل و حمار بود و درین حکمتی بود کہ خداوند اہل اللہ پس سوار شد و بیت المقدس
 رسید و این براق مرکبی است کہ ہر رسول بر او سوار شدہ لیکن در اسر اسے خود رسول ^{محقق بود}
 بکار یا نیکہ اہل اللہ دانند و در بیت المقدس بستہ شد جبریل قحج شیر و قحج شراب آورد
 آنوقت شراب حرام نبود پس شیر تناول کرد و جبریل گفت اصیت الفطرۃ
 اصحاب اللہ باک امتاک و براسے ہمین تاویل میکرد آنحضرت لبین را با علم
 و تحقیق ہر دو بہا سے دنیا رسیدند جبریل از دربان گفت کہ در بجا گفت کہیت
 گفت جبریل پرسید کہ با تو کیست گفت محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گفت آیا مبعوث
 شد آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گفت آری پس در بجا دو داخل شدند آنحضرت
 و دیدند آدم علیہ السلام را و بدست راست او گروہ سعدا و بدست چپ او گروہ شقیبا
 پس گفت آدم علیہ السلام مرحبا بالابن الصالح والنبی الصالح بعد از ان بر
 عروج کرد در فضا سے کہ در میان آسمان اول و دوم بود و با آسمان دوم همچنان گفتند

و شنیدند و داخل شدند و به عیسی علیه السلام ملاقات شد بعد با آسمان سیوم
 پنجمین رسیدند و یوسف علیه السلام ملاقی شدند پس عروج کردند با آسمان چهارم
 پنجمین و با ادریس علیه السلام ملاقی شدند و عیسی ادریس علیهما السلام برداشته شدند
 بر آسمان و همچنان زنده اند پس با آسمان پنجم همچنان رسیدند و با یحیی و یارون علیهما السلام
 ملاقات شد بعد عروج به ششم کردند و یوسلی علیه السلام ملاقی شدند بعد به هفتم
 هفتم رسیدند و با ابراهیم علیه السلام ملاقی شدند و سلام کردند در حالی که پشت او یک
 زده بود بسوسه بیت المعمور و آنجا دو رکعت نماز خواند و خبر داد ابراهیم علیه السلام که
 اینجا هر روز هفتاد هزار ملایک از یک دروازه داخل میشوند و بیرون میشوند از در دیگر
 پس دخول از در مطالع کواکب و خروج از در مغارب آنهاست و خبر داد که ملائکه را
 حق تعالی پیدا میکند از مار الحیات و قتی که جبرئیل در آن بحر غوطه میزند و پر خود را میافشاند
 و قطرات از آن میچکند از آن قطرات این ملائکه پیدا میشوند و هر روز در آن بحر حیات
 غوطه میزنند پس از آن عروج کرد بسدره المنتهی و آن سدره بسیار درخت کلان است
 و برگ او چون گوش فیل بود چون آغیبار رسید در نورس پوشیده شد که طاقت نیست
 که کسی تعریف آن نور کند و دید که از اصل آن درخت چهار نهر بیرون شده اند و در ظاهر
 و آن نیل و فرات است و دو در جنت آن نهر لبین غسل بود ازین انهار شاربان را علوم
 متنوعه که میرسد که بشناسند آنها را از باب ذوق در دنیا و خبر داد جبرئیل که اعمال نبی آدم
 تا اینجا غمتی میشوند و این مقرر اول است و این نهایت آن چیز است که آن تازان میشوند
 از فوق آن و نیز نهایت آن چیز است که عروج میکند بسوسه این از تحت زمین مقام
 جبرئیل علیه السلام است پس فرود آمد آنحضرت صلی الله علیه آله و سلم از براق و آورده شد

بسوسے اور فرقت و آن مثل محافہ است نزد ما پس پشت بر روف و سپرد کرد آنحضرت
 جبرئیل علیہ السلام بفرشتہ کہ ہمراہ روف نازل شدہ بود آنحضرت درخواست ہمراہی
 از جبرئیل نیز کرد جبرئیل گفت کہ بیش ازین طاقت رفتن ندارم کہ ما را مقام معلوم است اگر
 بیش روم بسوزم ہمراہ این ملک کہ بار فرود آمد بر پس بر روف سوار شدہ تا عرش ظاہر
 گشت و آواز قلم باشنید کہ سے نوشتند آنچه حق تعالی جاری میکرد در مخلوقات و این اقام
 ملائکہ اند بعد از آن در نور داخل شد و آن ملک جدا شد چون ندید آنحضرت ملک را در و
 آمد و حال او مثل سکران شد و در و جدا آمد و بہین شمال میل میکرد چون چراغ کہ از
 جنبش نسیم جنبش کند و این و جدا از آواز اقلام بود کہ مثل نغمہ خوش لذت بود و حالے
 ساری شد پس از آن حال قوت یافت حق تعالی اورا علمے و اور ذات شریف او دانست
 بد و آنچه کہ نمائستہ بود قبل از آن از وحی پس درخواست اذن در رویت بدخول بر قرب
 خاصہ حضرت بالغرت پس آواز سے شنید مشابہ آواز ابی بکر رضی اللہ عنہ یا محمد قفا ان
 ربک یصلیٰ نفس خود تعجب کرد کہ آیا رب نماز میخواند پس بہمان صورت شنید ہوا اللہ
 یصلیٰ علیکم و صلا تکلمتہ پس دانست کہ مراد از نماز چیست پس حکم شد بدخول در آن
 حضرت پس وحی کرد در آنجا آنچه وحی کرد و دید چیزیکہ میدانست و متغیر نشد درین دید
 صورت اعتقاد و سے پس مراجعت واقع شد بموسیٰ در شان صلوٰۃ تا آنکہ وداع شد
 از موسیٰ و نازل شد بر زمین قبل طلوع شمس و این اسرار عجیب بود اگر ہر کس منکر نمیشد
 از قریش انتہی بقدر الضرورت فصل پنجم در احوال قلم و لوح محفوظ از کتاب الواقیت
 بدانکہ شیخ اکبر در باب سہ صد و شانزدہم از فتوحات نوشتہ کہ سوائے قلم اعلیٰ

دیگر اندوچین سوا سے لوح محفوظ الواح دیگر چنانچہ اشارہ کردہ است بسوسے این حدیث
 اسرار و ارشاد حضرت دران حدیث کہ پس رسیدم بسوسے مستوی و شنیدم در آن
 آواز قلمها را و آن اقسام سه صد و شصت عدد و اندوسه صد و شصت لوح و ذکر کردین
 شیخ در فتوحات در باب مقدم ازین و فرمود شیخ کہ رتبہ این قلمها و لوحها کہ از مرتبہ
 قلم اعلیٰ و لوح محفوظ است زیرا کہ انچه در لوح محفوظ نوشته شده است آن نحو خواہد
 و ازین وجہ لوح محفوظ را محفوظ گفته اند یعنی محفوظ است ادا از نحو بخلاف این قلمها و لوحها
 زیرا کہ این قلمها ہمیشہ در الواح محفوظات آن احکام مینویسند کہ حق تعالیٰ انرا در عالم
 پیدا خواهد فرمود و فرمود شیخ کہ ازین الواح نازل میشوند شرایع و صحت و کتب التہیہ
 بر حضرت رسل صلوات اللہ و سلامہ علیہم اجمعین و بہر این دلیل شد انہا را نسخ بلکہ دخل
 شد نسخ و شریعت واحد گفت شیخ کہ بسوسے محل این الواح بود ترود نبوی در شب سہری
 لے آمد و رفت مینفرمود حضرت صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم در میان الواح و حضرت موسیٰ
 علیہ السلام در شان نماز پنجگانہ پس بود حضرت خطاب اللہ بہ محمد صلی اللہ علیہ و آلہ
 و سلم درین الواح و بسوسے پنج بود منتہا سے او پس محو فرمود حق تعالیٰ از امت محمدی از نماز
 کہ نوشته بود درین الواح ہر قدر کہ خواست تا اینکہ ثابت داشت درین الواح پنج نماز
 را و ثابت داشت براسے خوانندگان نماز اجربخاہ نماز را و حی فرمود بسوسے محمد صلی اللہ
 علیہ و آلہ و سلم کہ مَا يَبْدُلُ الْقَوْلَ لَدَيْهِ پس رجوع نفرمود موسیٰ علیہ الصلوٰۃ و السلام
 بعد پنج کہ سوال میکرد چیزے را از تخفیف برسبیل یقین و جز این نیست کہ این از حضرت اطلاق
 برسبیل عرض است انتہی منحصراً فرمود کہ جمیع نجوم و شمس و قمر مرکب ملائکہ اند و حق تعالیٰ

پیدا کرد در ستموات ملائکه را و هر فلک را آنچه است که آن مرکب است براسه او و از
 بشیخ میکند آن و کرد انداخته را که گردش میکند بادشان بهر روز یک دور به پس
 میشود آنها را احوال مملکت سماوی و ارضی بعضی لشکر اند و بعضی امر او و زرا و طوک
 هر سلطانیکه نظر میکند در احوال رعایا و عدل نمیکند بارعایا و نکوئی بخند با آنها لایق
 آنها پس مستحق غزل میشود و در میان و الیایان ارض و سما مناسبات است هر که
 از و الیایان ارض استعداد نیکو دارد قبول میکند از ارواح ملائکه و فیض موافق صورت
 خود پس بادشاه عادل میشود و آنکه استعداد روی دارد تقیض موافق صورت او
 میشود پس بادشاه ظالم میگردد و فلا هو یلوم من الا نفسه انتهى **فصل شانزدهم**
 در بیان نسبت حق بعالم و دیگر مطالب از کلام حضرت شیخ محمد الدین ابن عربی بدانکه
 شیخ در باب سه صد و هفتاد و دویم از فتوحات بعد کلام طویل نوشته که با جمله خود
 حیران اند عارفان میخواهند که حق را جدا سازند با کلیه از عالم از شدت تنزیه نموده اند
 و میخواهند که بگردانند حق را عین عالم بسبب شدت قرب ثابت نمیشود او شانرا پس
 همیشه متخیر باشند گاهی گویند هو هو و گاهی گویند ما هو هو گاهی گویند هو ما هو
 و بسبب همین ظاهر شده عظمت حق سبحانه و تعالی و در باب دو صد و شصت و چهارم
 نوشته بدانکه حق تعالی را سفر اند بسوسه قلب عبد خود که آنها را خواطر گویند و
 ایشان بطور همانان می آیند و میروند و میسرانند بسوسه بنده چیزه را که به
 آن فرستاده شده اند و خود قائم نمی شوند بذوات آنها و اقامت نیست او شانرا
 در قلب بنده مگر زمان گذشتن آنها بر بنده و آنها را هفتاد هزار خاطر اند در شب روز
 به عدد و خلین بیت المعمور که کم و زیاد نمیشوند پس خافل مشوا زین سفر ازیرا که اینها میکنند

در ساحت تو بچو مہمانان و دیر نئے یا بند پس اگر ترا بیدار یا بند در حضور فہموا المقصود
 و اگر غافل یا بند متنفر میشوند و بسوسے رب خود باز گردند و درین بیان کلامے
 طویل آورو باز گفت کہ این خواطر پنج قسم اند کہ پیدا کرد حق تعالی براسے تو کہ بدان راہ رو
 راہ قلب یکے و جو با دیگرے ند با سیوم نظر اچہارم کر اہیتر پنجم با حقا در ہر طریق ازین فر
 ایست کہ مقابل شیطان است کہ امر کند بندہ را بخلاف آنچه امر میکند شیطان سواسے
 طریق اباحت انتہی و در باب دو صد و سہ ہفتم گفتہ کہ عین شریعت عین حقیقت است
 کہ شریعت را دو دائرہ است علیا و سفلی دائرہ علیا براسے اہل کشف است و سفلی براسے
 اہل فکر چون اہل فکر قول اہل کشف دیدند و در دائرہ فکر خود نیافتند آرا خارج از شریعت
 گفتند و منکر شدند و صاحب کشف منکر اہل فکر نیست ہر کہ صاحب کشف و فکر است
 او حکیم زمان است و عزیز الوجود **صلی ہفتم** در بیان موالید ثلاثہ و غیرہ از کلام شیخ
 محی الدین عربی قدس سرہ بدانکہ شیخ در باب ہفتم گفتہ کہ بعد میل خلق مولدات کہ جنات
 و نبات و حیوان باشد چون ہفتاد ہزار سال و یکے گذشتہ پیدا کرد حق تعالی این دنیا
 چون عمر دنیا شصت و سہ ہزار سال رسید آخرت پیدا کرد کہ عبارت از جنت و نار است
 و میان خلق دنیا و خلق آخرت نہ ہزار سال است لہذا آخرت را آخرت گویند بسبب
 تاخر او از دنیا و دنیا را اولی بسبب تقدم او بر آخرت و بقاسے آخرت را نہایت نیست
 چون از دنیا ہفتاد ہزار سال گذشت آدم را بیا فرید در آنوقت آخرت را کجے نہایت
 ہشت ہزار سال گذشتہ بود انتہی۔ حاشیہ گویم من کہ ازین آدم کلام آدم مراد ہستہ
 از جلد دو کہ آدم اول او باشد یا ہمین آدم آخرین خداوند الیضا و در باب سجد و
 ہفتم فرمود کہ در بعض وقایع با ہارون علیہ السلام جمع شدیم کہ حق تعالی از تو نقل میکند